
СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА И ЕКУМЕНСКИ ПОКРЕТ, 1918-1941*

УДК 272.222(497.11)-675“1918/1941“

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.specijal32022.5>

Прегледни рад

Радмила Радић**

Институт за новију историју Србије, Београд

Сажетак

Српска православна црква била је један од оснивача екуменског покрета. Осим искрених присталица екуменског дијалога, у њеним редовима било је и критичара, али резерве СПЦ произашле су из уверења да је реч о сложеном питању догматске, правне и дисциплинске природе која би све православне цркве требале да реше. СПЦ је била укључена у разне екуменске организације и покрете и имала је представнике у бројним телима која су дала значајан допринос приближавању Цркава. Одржавала је пријатељске односе са многим протестантским конфесијама, посебно са Англиканском црквом. Током 1930-их почетне наде у англиканско и православно црквено јединство с почетка 1920-их показале су се неостваривим. Овај прилог је покушај да се на основу досадашњих истраживања направи преглед позиције, улоге и доприноса Српске православне цркве екуменском покрету између два светска рата.

* Чланак је настао на основу Уговора између Института за новију историју Србије и Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије о финансирању научноистраживачког рада на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години бр. 451-03-68/2022-14/200016 од 4.2.2022.

** Имејл-адреса ауторке: mandicr58@gmail.com.

Кључне речи: Српска православна црква, Екуменски покрет, Краљевина Југославија, међуратни период

Термин „екуменизам“ изведен је из грчке речи за „насељени свет“, да би касније примио теолошки смисао. Почео је да се шири међу хришћанским конфесијама на Западу са циљем сарадње и уједињења свих хришћанских цркава. То јединство требало је прво остварити практичним, „хришћанским радом“, а потом и радом на догматском јединству. Стратешку иницијативу протестаната која се односила на свехришћански дијалог прихватиле су православне цркве крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. Именицу „екуменизам“ увео је 1937. године француски доминиканац Ивес Конгар (*Yves Congar*) (Birmelé 2005, 472–475). Признање једног Бога, као и жеља да се остваре принципи *Una sancta ecclesia*, идентификовани су у међуратном периоду као основни елементи екуменске политике (Živojinović 2001).

Иако је дијалог са другим црквама трајао дуго у историји Православне цркве и имао дубоке корене, порекло екуменизма обично се везује за 1848. годину, када је посланица источних патријарха позвала хришћане да се уједине. Контакти између англиканаца и православних хришћана започели су у деветнаестом веку, али само на индивидуалној основи, без институционалне подршке (Wingenbach 1987, 95–151). Током 1864. формирано је Удружење за Источну цркву (*Association for the Eastern Church*), које је 1914. прерасло у Удружење Англиканске и Источних цркава (*Association of Anglican and Eastern Churches*) (Salter 1920; Emhardt 1920, 1–3). Пре тога, на петој конференцији у Ламбету (десетогодишње окупљање англиканских бискупа) 1897. изражена је жеља да се побољшају односи са православним црквама и већ наредне године је први пут успостављена преписка између цариградског патријарха Константина V и надбискупа Кентерберија (Geffert 2010, 14, 15, 20/276).

Крајем 19. и у првим деценијама 20. века, духовни живот православних верника почео је да трпи дубоке промене, а индиферентизам и атеизам су се све више ширили. Цариградска патријаршија се 1902. обратила посланицом свим православним црквама у вези са потребом дијалога са другим хришћанским црквама. У том документу патријарх Јоаким III (1879–1884; 1901–1912) је међутим приметио и да постоје озбиљне доктринарне разлике које их раздвајају (Patelos 1978, 27–33; Bishop Photius of

Triaditsa 1994; Kalaitzidis 2013). Православна црква у Краљевини Србији је у свом одговору од 6. јуна 1903. била за то да се пронађу путеви за приближавање (Radić 2011a).

Светску мисионарску конференцију (*World Missionary Conference*) из 1910. многи сматрају местом зачетка екуменског покрета (Živojinović 2001, 63–73). Између 1910. и 1937. године, екуменски покрет се развијао кроз два покрета: Живот и рад (*Life and work*) и Вера и уређење (*Faith and order*, бавио се догматским темама). Трећи потпокрет, Међународни мисионарски савет (*International Missionary Council*), био је форум за организовање активности мисионарских друштава.¹ Из периода пре Првог светског рата датирају и почеци организације Лиге цркава. Основи су положени на првој конференцији 1914. у Констанци. На трећој конференцији 25–28. августа 1920. у Св. Батембергу у Швајцарској, Лига цркава је дефинитивно основана под именом *Светски савез за међународно пријатељство помоћу цркава* (*World Alliance for International Friendship through Churches*) (Radić 2018, 144–145). Активно учешће многих истакнутих православних црквених и теолошких личности било је несумњиво пресудно у развоју екуменизма (Kalaitzidis 2013, 134–151). Многи лидери у студентском хришћанском покрету такође су промовисали контакте с православцима. Цариградски патријарх је благословио састанак *Светске студентске хришћанске федерације* (*World Student Christian Federation*) 1911. године у Цариграду, а почели су да се шире студентски хришћански покрети у Русији, Румунији, Србији, Бугарској и Грчкој. *Хришћанска заједница младих људи* (*Young Men's Christian Association - YMCA*) такође је била активна на плану сарадње са православнима (Geffert 2010, 46–47).

Надбискуп од Кентерберија је основао 1919. *Веће за источне цркве* (*Council for Eastern Churches*), а у јануару 1920. почео је да излази часопис *The Christian East* (орган Удружења Англиканске и Источних цркава) (Geffert 2010, 71). На другој страни, исте године је митрополит Доротеј, *locum tenens* Цариградске патријаршије, издао посланицу позивајући на „ближи однос и међусобно разумевање“ међу различитим хришћанским групама (Geffert 2006, 270–300; Nikolić 2008).

Током 19. века било је покушаја успостављања ближих веза и између Српске и Англиканске цркве, па и индивидуалног

1 Натан Содерблом (*Nathan Söderblom*), надбискуп Упсале (Лутеранска црква у Шведској), познат је као један од архитеката екуменског покрета двадесетог века. Он је водио покрет Живот и рад (*World Movement on Life and Work*) 20-их година. Видети: Ware 1993, 322; Fitzgerald 2004, 85, 88, 89, 90.

мисијског рада.² Контакти између англиканаца и православца интензивирали су се током Првог светског рата када су избеглице из Краљевине Србије стигле у Велику Британију и ту упознале деловање Енглеске цркве и када су српски богослови студирали на енглеским универзитетима током рата (Geffert 2010). Поред Српског потпорног фонда (*The Serbian Relief Fund*) који је основан 1914. године, у октобру 1915. основан је и комитет за помоћ Србији *Удружења Англиканске и Источних цркава*. Англиканска црква је у Лондону и Оксфорду ставила на располагање Србима своје храмове за богослужења и допустила представницима Српске цркве да у њима проповедају. Српским свештеницима је било допуштено да обављају обреде по православним прописима а службе су одржаване редовно недељом за избеглице у Лондону и Оксфорду (Напак 1962, 193–195; Lubardić 2011, 144).

Николај Велимировић, каснији епископ Српске православне цркве (СПЦ), провео је 1908–1909 у Уједињеном Краљевству. Тада је у *Гардијану* (*The Guardian*) први пут отворено позвао на црквено јединство. Од септембра 1915. до краја рата, боравио је поново у Великој Британији, када се поред пропагандних активности кроз представљања Краљевине Србије и југословенског питања, бавио и зближавањем Англиканске и Српске цркве (Markovich 2017; Marković 2018). Током рата, српски теолози у Уједињеном Краљевству такође су били активни у напорима *Удружења Англиканске и Источних цркава*. Од 1914. године Удружење је организовало низ конференција а крајем октобра 1918. године у Оксфорду је одржан састанак коме су присуствовали делегати Румунске, Српске и Англиканске цркве. Након тога, одржана је и конференција у Лондону. Предложено је формирање сталних одбора у Атини, Србији, Румунији и Енглеској ради координације потенцијалних контаката и разговора. Након овог састанка, свима се чинило да ће споразум брзо да се постигне (Emhardt 1920). Чак је и српски премијер Никола Пашић наговестио могућност уједињења Српске и Англиканске цркве током посете Лондону септембра 1918 (Radić 2020).

Владика Николај је проповедао о хришћанском јединству и током своје прве послератне посете Лондону, која је трајала од

2 Шездесетих година 19. Века у Кнежевини Србији је боравио Вилијем Дентон (*William Denton*, 1815-1888), свештеник и писац из Лондона. У жељи да приближи Српску и Англиканску цркву, успоставио је преписку са митрополитом Михаилом. По повратку у Лондон 1862. године објавио је књигу *Servia and the Servians* (Denton 2013). Много познатији је пример Френсиса Харфорда Макензија (*Francis Harford MacKenzie*, 1833-1895) који је дошао у Србију са мисијом религијског и просветитељског карактера (Palaret 1992; Nedić 1995; Marković 2006; Aleksov 2010; Bjelajac 2016).

децембра 1919 до јануара 1920 (Marković 2018). Поред Николаја Велимировића, важну улогу у екуменској сарадњи између два рата имали су и други епископи, теолози и свештеници: Иларион Зеремски, Иринеј Тирић, Иринеј Ђорђевић, Доситеј Васић, Јосиф Цвијовић, Војислав Јанић, Коста Луковић, Милош Парента и други. Сарадњу две цркве подржавали су меродавни фактори али и јавно мњење у обе Краљевине.

Јануара 1920. године, Синод Цариградске патријаршије је издао енциклику „За све Цркве Христове ма где оне биле.” Цариградска патријаршија је 1920. прихватила и позив надбискупа Кентерберија да пошаље делегацију на конференцију у Ламбет. Обе стране имале су своје мотиве за приближавање у послератним годинама. Последице рата, болшевичка револуција, грчко-турски сукоби, британски интереси на Блиском истоку, угроженост Цариградске патријаршије, политички и финансијски проблеми православних цркава на Балкану и другде, утицали су на англикански интерес за православље и обрнуто. Осим тога, и англиканци и православци гајили су сумње према Римокатоличкој цркви. У то време је Уједињено Краљевство управљало светим местима у Палестини, али је такође штитило Цариградску патријаршију од турских власти. Грчка црква се надала да ће контакти са Англиканском црквом, помоћи Грцима у њиховом спору са Турском (Geffert 2020, 42–43, 46–47; Pavlowitch 1999, 237–241). Митрополит бруски Доротеј, који је служио као *locum tenens* Цариградске патријаршије, отишао је у Лондон и предао панагију са белим орловима патријарха Јоакима III надбискупу Кентерберија, што је имало значај признања енглеског епископата (Radić 2020). Том приликом је и умро (True Orthodox Diocese of Western Europe 2019). Православна делегација је, с друге стране, открила да је Англиканска црква била подељена не само по доктринарним питањима, већ и о томе како да следи приближавање другим конфесијама. Једини значајан исход био је договор о формирању заједничке англиканско-православне доктринарне комисије за детаљније истраживање питања доктрине (Geffert 2010, 42–43, 46–47, 72–73).

Августа 1920. делегација СПЦ је присуствовала Конференцији представника свих хришћанских цркава у циљу њиховог уједињавања у Женеви (Прелиминарни састанак свехришћанске конференције за Веру и уређење, *Faith and Order*). Представници православних аутокефалних цркава наступали су јединствено на овој конференцији, са заједничким програмом који је садржао десет тачака и био примљен августа 1920. Епископ Иринеј Тирић био је

том приликом изабран за члана Продуженог одбора (Radić 2020).

Надбискуп Дејвидсон је затражио од Комитета за Источне цркве да састави документ који би се могао користити у преговорима унутар англиканско-православне заједничке доктринарне комисије. Почетком 1921. Одбор именован да проучава питање англиканских правила у Цариграду завршио је свој задатак, а суштина извештаја објављена је тог лета, под насловом *Англиканска ординација*. Важан допринос који је требао да подстакне православне да препознају англиканска правила и да одобре неки ограничени облик интеркомуније је направљен у мају 1921. када је свештеник Џон Даглас (*John Douglas*), објавио књигу под насловом, *Односи Англиканске цркве са православним* (Douglas 1921).

Атински митрополит Мелетије (*Meletius IV Metaxakis*) изабран је за цариградског патријарха крајем новембра 1921. године. Он је јула 1922. издао декларацију о признању веродостојности и ваљаности англиканског обреда рукоположења свештенства и признао апостолско прејемство англиканских епископа (Geffert 2006, 270–300). Ова одлука није важила за целу православну цркву већ само за Цариградску патријаршију. Потом је Мелетије IV у августу 1922. упутио посланицу аутокефалним црквама, објашњавајући своју одлуку и разлоге на којима је заснована и тражећи од њих да дају своје мишљење (Glumac 1951; Škarovski 2012). Англиканска правила прихватили су патријарх јерусалимски Дамјанос (*Damian I*) и патријарх кипарски Кирил (*Patriarch Cyril of Cyprus*), уз извесне резерве. Сумње су ипак и даље остале међу православнима о англиканској доктрини. Исказали су их представници Синода Грчке цркве. Слично гледиште изражено је у одговору Синода Румунске православне цркве из јануара 1925. Они су тврдили да је због широких и нејасних доктрина Англиканске цркве неопходно постићи најпрецизније коментара на ваљаност или нетачност правила. Одлуци се успротивио и александријски митрополит Фотије (*Photius of Alexandria*) (Emhardt 1920). Српска и Бугарска православна црква одбиле су да предузму било какву акцију без Руске православне цркве, која се налазила у тешкој позицији након большевичке револуције (Geffert 2010, 88–89, 94, 97).

Кроз промене које је покушао да донесе на Свеправославном конгресу или конференцији која је одржана у мају–јуну 1923. године, патријарх Мелетије IV је додатно заоштрио односе са православним црквама. Циљ Свеправославне конференције био је да се православни календар (јулијански) усклади са грегоријанским календаром који се користи на Западу. Разматрана су и нека друга

питања. Присуствовале су Цариградска патријаршија, Кипарска, Грчка, Српска и Румунска православна црква. Представници Антиохије, Александрије, Јерусалима и Руске православне цркве нису учествовали. Бугарска црква није била позвана. О могућности уједињења православне и англиканске цркве расправљало се, између осталог, на петом заседању Конгреса 23. маја, којем су као гости присуствовали представници Англиканске цркве. Осмог јуна 1923. године, када се конгрес сложио да замени стари јулијански календар новим, разјаснио је да ће његова одлука бити обавезујућа само ако је буду следиле оне цркве које нису послале чланове на конгрес. Реформисани календар одбили су Јерусалим, Антиохија и Александрија. У Краљевини СХС је убрзо по завршетку конгреса отворен дијалог о његовим одлукама. Најчешће критике упућене су покушају Цариградске патријаршије да направи значајна промене без укључивања других аутокефалних цркава (Radić 2011b, 209–236).

Јубилеј 1600. година Никејског симбола вере обележен је у Лондону 1925. доласком два патријарха, Фотија из Александрије и Дамјаноса из Јерусалима. Делегације су послале и Цариградска патријаршија, Антиохија, Грчка, Румунска и Бугарска православна црква. Прослава ипак није прошла успешно. Било је оптужби да англиканско-православно приближавање представља плашт за британске империјалне интересе (Geffert 2010, 1–5, 100–101, 114–115, 132, 329).

Од 1920. па на даље, у посети СПЦ је готово сваке године боравила нека личност или делегација Англиканске цркве или истакнути верски представници из В. Британије и САД (Lubardić 2011, 75–197, 128–129; Radić 2020, 397–418). Представници Англиканске цркве и СПЦ делили су међусобну подршку и захвалност за допринос настајању екуменског дијалога (Gor 1923, 273–280). У јулу 1923. године, Министарство вера Краљевине СХС одликовало је Џона Дагласа, свештеника, писца и новинара који је снажно заговарао идеју зближавања цркава. СПЦ је била отворена за сарадњу али њена обазривост је била последица става епископата да се ради о целом комплексу питања догматског, моралног и дисциплинарног карактера и да се та питања могу решити само на заједничком састанку заступника обеју цркава (православне и англиканске), сакупљених или на Васељенском сабору или у заједничком заседању нарочитих комитета (Lubardić 2011, 99–114; Radić 2020, 397–418). СПЦ је само једна од 15 аутокефалних православних цркава у свету. Око крупнијих одлука, па и оних везаних за екуменизам, СПЦ треба и мора да координира своју улогу и акције не само са Мајком Црквом,

Цариградском патријаршијом, већ и са другим православним и неправославним хришћанским црквама и заједницама. СПЦ не доноси и не сме да усвоји никакву посебну „политику“ о екуменском покрету, већ се придржава стандардних закључака донетих на свеправославним састанцима и конференцијама (Mačković 2009).

Ипак, крајем 1927. патријарх српски Димитрије је учинио један потез у правцу приближавања који је за многе био изненађујући. Он је 25. децембра причестио осморо англиканаца (четворо Американаца и четворо Британаца) у Саборној цркви у Београду. Нису били сви одушевљени овим чином иако то није био први такав случај (Palmer 1928, 541–542; Denton 2013, 19, 100). Причешће англиканаца у Београду опширно је коментарисано у иностраној штампи али док су у В. Британији поздрављали овај корак у неким православним црквама су патријарху Димитрију замерали да је пренаглио (Emhardt 1920). Каноник Даглас је у *The Christian East* поводом овог догађаја објавио текст у којем је рекао да је то промена која није била усамљена после рата, али је представљала значајан преседан јер ју је извршио сам патријарх. Наиме, Православна црква у погледу интеркомуније има исти став као и Римокатоличка црква, да се приватним лицима једне Цркве, која није у формалном јединству са Православном, не могу давати Св. Тајне (Radić 2018, 275–304). Патријарх је сам овај чин сматрао актом милосрђа који нема утицаја на главно питање сједињења Православне и Англиканске цркве. СПЦ није званично донела никакву одлуку о питању сједињења и већина епископа се није слагала са овим патријарховим поступком (Lubardić 2011, 99–114).

Прва Светска конференција о Вери и уређењу (*Faith and Order*), који је тада добио званично овај назив, одржана је у Лозани, августа 1927. Православну цркву представљала је делегација од преко двадесет јерарха, свештеника и теолога, на челу са цариградским митрополитом Германом [*Metropolitan Germanos (Strinopoulos) of Thyateira*]. Православни делегати долазили су из Руске заграничне цркве, Грчке, Грузијске, Румунске, Кипарске, Пољске, Бугарске и Српске православне цркве. СПЦ је представљао епископ Иринеј (Ћирић), а реферат владике Николаја Велимировића, прочитао је митрополит Герман. Конференција није међутим направила никакав значајнији помак (Geffert 2010, 1–5).

Планирани Васељенски конгрес у Нишу 1925. није одржан а пропао је и покушај Цариградске патријаршије за сазивање Просинода 1926. на Св. Гори (Dimitrijević 1924). Цариградски патријарх Фотије II (*Photius II*) је јуна 1930. коначно успео да

окупи „Припремну комисију Православних цркава” која је одржана у манастиру Ватопеду на Светој Гори. Све аутокефалне цркве, изузев Руса и Бугара, послале су делегате. На дневном реду су поново била питања о календару, о другом браку свештеничком, о скраћењу постова, дизању шизме са Бугарске цркве, споразуму између Православне и Англиканске цркве и др. СПЦ су заступали епископи Николај Велимировић и Емилијан Пиперковић (Гајић 2016). Конференција у Ватопеду је припремила решење за сазив Просинода. Сабор СПЦ је 1930. разматрао извештај са конференције у Ватопеду (и о питању постизања споразума између Православне и Англиканске цркве) а заседању је присуствовао и гибралтарски бискуп. Исто питање је разматрано и на Сабору 1931. али никакве конкретне одлуке нису донете (Radić 2020).

Између два светска рата Римокатоличка црква није учествовала у екуменском покрету. Јануара 1928. године, папа Пије XI (1922-1939) је издао булу *Mortalium animos*, у којој оптужује екуменски покрет као „лажно хришћанство“, оне који у томе учествују назива јеретицима и упозорава католике да не узимају учешће у тим активностима (Geffert 2010, 53, 132, 142, 348).

СПЦ тих година активно учествује у раду низа екуменских тела и организација преко свог представника епископа Иринеја Ћирића. Он је у периоду од 1924. до 1927. неколико пута одлазио у Лондон и Женеу. Током 1927. епископ Иринеј је путовао у Шведску, где је присуствовао конгресу Светског савеза за унапређење практичног хришћанства међу народима помоћу цркава (*Life and Work – Живот и рад*), одржаног у Упсали. Он је на позив др Натана Содерблома, одржао и два предавања на Универзитету у Упсали и говор у упсалској катедрали приликом националне свечаности у спомен краља Густава Алберта. Две године касније, августа 1929. године, у Новом Саду је под његовим покровитељством и председавањем одржана трећа конференција комисије за општи заједнички рад источних и западних професора богослова, формирана 1925. у Стокхолму, као једна од секција Покрета за *Живот и рад* (Petković 2016, 118-142).

Иако се почетком тридесетих година чинило да екуменски дух полако посустаје, па су појединци у СПЦ чак отворено изражавали сумњу да се после једанаест година напора може остварити идеја сједињења цркава, сарадња је настављена (Radić 2020). Епископ Иринеј 1930. присуствује седницама одбора Лозанске конференције за Веру и уређење у Швајцарској и представља СПЦ у Лондону на комисији Ламбетске конференције за уједињење Англиканске

и Православне цркве (Petković 2016, 118-142). Конференција из јула 1930. у Ламбету је усвојила 75 резолуција али суштинска питања су остала нерешена (Geffert 2010, 185, 191; Notare 2008, 311). Разговори су улазили у критичну фазу. Епископ Иринеј Тирић је током 1931. боравио у Енглеској и Шкотској. Присуствовао је седницама међународних црквених конференција (*Вера и уређење, Живот и рад и Лига цркава*) и заседању Доктринарне комисије Англиканске и Православне цркве, чије је био члан. У Единбургу је држао проповед и предавање о условима за сједињење цркава. Предавање о истој теми држи 1934. и у Београду. Поред тога, он је 1933. и 1936. у Новом Саду био домаћин две конференције организације покрета за Живот и рад, као члан Извршног одбора (Petković 2016, 118-142). Истовремено он делује и у оквиру *Лиге цркава* или *Светског савеза за међународно пријатељство помоћу цркава*. Међу потпредседницима разних тела и председницима Лиге цркава били су и српски епископи Николај Велимировић и Иринеј Тирић, као и патријарх Гаврило Дожић (после 1938). Епископ Иринеј Тирић је после митрополита Илариона Радонића био и председник Националног комитета Лиге цркава у Краљевини СХС. Крајем 20-их и почетком 30-их (1933. и 1936) Лига цркава је одиграла важну улогу у процесу приближавања Српске и Бугарске православне цркве (Radić 2018, 144–186).

Рад на зближавању је настављен током 30-их, мада са нешто мање ентузијазма у односу на претходне године. Током 1932. године велики број православних делегата присуствовао је екуменском семинару у Женеви, где су се тражила решења за питање екуменског дијалога, али није постигнут напредак. Једино постигнуће у то време био је Бонски споразум из 1931. године, који је створио пуно заједништво између Енглеске цркве и Уније старокатоличких цркава у Утрехту, укључујући и Старокатоличку цркву Холандије.

Енглеска црква је често током 1930-их истицала своју посвећеност екуменизму али своје напоре је преусмерила на појединачне цркве. Започела је преговоре са Лутеранском црквом у Финској и са Румунском православном црквом. Разговори су вођени у Букурешту јуна 1935. Изражено је задовољство разговорима и постигнутим резултатима. Уследиле су критике споразума и на једној и на другој страни али он је ипак прихваћен у врховима обе цркве. После Цариграда, Александрије, Јерусалима и Кипра и Румунска црква је признала англиканско рукоположење (Geffert 2010, 201–207).

У Београду је 1935. ипак формиран одбор СПЦ за могућност сарадње са Англиканском црквом и отклањање преосталих разлика.

Разговори се настављају током 1936. али до значајнијег помака није дошло (Radić 2019, 82–83). Очекивања везана за приближавање цркава су се незнатно повећала 1936. када је Грчка православна црква организовала прву теолошку конференцију и позвала 30 професора теолошких факултета Букурешта, Кишињева, Софије, Београда и Париза да дискутују о низу питања, укључујући улогу православља у екуменском покрету. Јула 1937. на конференцији у Оксфорду успостављени су основи за настанак Светског већа цркава (World Council of Churches) које ће услед избијања рата бити формално основано тек 1948.³ Последња прилика за формални контакт била је на конференцији о Вери и уређењу у Единбургу, августа 1937. Присутствовало је 414 делегата из 122 „хришћанске групе“ и 43 земље. СПЦ није послала представнике. Током конференције дошло је до јавних тензија међу православцима. Као и у Лозани, православци су били све незадовољнији протестантским тоном извештаја. Наде у православно-англиканско црквено јединство су замирале, а Единбург није успео да их оживи. Англиканска црква и православни свет били су дубоко подељени, заокупљени сопственим унутрашњим борбама и честим међусобним сукобима. Упркос неспорном значају напора уложених током међуратне ере у погледу приближавања и дијалога између протестантске и православне цркве, било је мало опипљивих резултата. Декларација није окончала православно учешће на конференцији, али је означила крај сваког покушаја да се представи јединствено и ангажовано православно присуство у екуменском покрету (Geffert 2010, 5-6, 208–217, 223, 230).

Англиканска црква је подржала противљење СПЦ конкордату 1937. године (Kent 1995). Контакти између СПЦ и Англиканске цркве ојачали су избијањем Другог светског рата, када су припадници Англиканске цркве боравили у неколико наврата Краљевини Југославији 1939. и 1940. године. Митрополит загребачки, Доситеј Васић је 1937. боравио неколико месеци на путу по Далеком истоку и присуствовао је 21. Светском конгресу YMCA (*Young Men's Christian Association*) у Мисору (Мусоре), у Индији (Radić 2019, 82–83). Владика Иринеј је средином лета 1940. одржао последњу од неколико регионалних конференција балканских националних одбора Лиге цркава у Новом Саду (Radić 2020).

3 Светско већа црква настало је спајањем Светске мисијске конференције, Покрета за Веру и уређење (Чарлс Брент, Епископална црква САД) и Покрета за Живот и рад (Н. Содербломом, Лутеранска црква Шведска) (Ware 1993, 322).

Српска православна црква била је један од оснивача екуменског покрета. Осим искрених присталица екуменског дијалога, у њеним редовима било је и озбиљних критичара, али резерве СПЦ произилазиле су пре свега из уверења да је реч о сложеним питањима догматске, правне и дисциплинске природе које би све православне цркве требале да реше заједно. СПЦ је била укључена у разне екуменске организације и имала је представнике у бројним телима која су дала значајан допринос приближавању Црква. Одржавала је пријатељске односе са многим протестантским конфесијама, посебно са Англиканском црквом. Током 1930-их почетне наде у јединство англиканске и православне цркве с почетка 1920-их показале су се неостваривима. И англиканци и православци били су заокупљени унутрашњим питањима и несугласицама. Сарадња је заустављена скоро десет година због Другог светског рата.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Aleksov, Bojan. 2010. *Nazareni među Srbima, Verska trvenja u južnoj Ugarskoj i Srbiji od 1850. do 1914*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Birmelé, Andre. 2005. "Ecumenism", In *Encyclopedia of Christian Theology*, ed. Jean-Yves Lacoste, 472-475. New York: Routledge.
- Bishop Photius of Triaditsa. 1994. "The 70th Anniversary of the Pan-Orthodox Congress. A Major Step on the Path towards Apostasy". *Orthodox Life*. Last Accessed 19 March 2021. http://orthodoxinfo.com/ecumenism/photii_2.aspx.
- Bjelajac, Branko. 2012. „Frensis Makenzi– prijatelj Srbije: pravoslavni dobrotvor i zaštitnik verskih manjina.“ *Kolumna*. Poslednji pristup 6. marta 2021. <https://dobravijest.files.wordpress.com/2016/02/frensis-mekenzi-prijatelj-srbije.pdf>
- Denton, Vilijam. 2013. *Srbija i Srbi*. Beograd: Službeni glasnik.
- Dimitrijević, Steva. M. 1924. "Povodom dolaska deputacije Jerus. Patrijaršije." *Vesnik Srpske Crkve* 29 (11–12): 524–529.
- Douglas, John A. 1921. *The Relations of the Anglican Churches with the Eastern-Orthodox, especially in regard to Anglican Orders*. London: Faith Press.
- Emhardt, William C. 1920. "Historical Contact of the Eastern Orthodox and Anglican Churches. A review of the relations between the Orthodox Church of the East and the Anglican Church since the

- time of Theodore of Tarsus.” Last accessed on 6 March 2021. http://anglicanhistory.org/orthodoxy/emhardt_historical1920.html
- Fitzgerald, Thomas E. 2004. *The Ecumenical Movement: An Introductory History (Contributions to the Study of Religion)*. Westport, CT: Preager.
- Gajić, Gajo. 2016. „Vatopedsko sabranje 1930. i Veliki sabor 2016 – Poređenje početka i završetka neobične saborske pripreme.” U *Svepravoslavni sabor*. Bogoslovski doprinos Srpske pravoslavne crkve, 163–177. Beograd: Svetigora.
- Geffert, Bryn. 2006. “Anglican Orders and Orthodox Politics.”, *The Journal of Ecclesiastical History* 57 (2): 270–300.
- Geffert, Bryn. 2010. *Eastern Orthodox and Anglicans: Diplomacy, Theology, and the Politics of Interwar Ecumenism*, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Glumac, Dušan. 1951. „O odnosima Pravoslavne crkve sa anglikanskom i o njezinoj hirotoniji.” *Zbornik Bogoslovskog fakulteta* 2: 433–494.
- Gor, Čarls. 1923. „Rimokatolicizam.” *Hrišćanski život* 2 (6): 273–280.
- Hanak, Harry. 1962. *Great Britain and Austria-Hungary during the First World War: A Study in the Formation of Public Opinion*. London, New York, Toronto: Oxford University Press.
- Kalaitzidis, Pantelis. 2013. “Historical, Social and Theological Reasons for Anti-Ecumenical Movements in Eastern Orthodoxy”. In *Orthodox Handbook on Ecumenism: Resources for Theological Education*, eds. Pantelis Kalaitzidis, Thomas Fitzgerald, Cyril Hovorun, Aikaterini Pekridou, Nikolaos Asproulis, Werner Dietrich, and Guy Liagre, 134–151. Oxford: Regnum Books International, WCC Publications.
- Kent, Peter. C. 1995. “The ‘Proffered Gift’: The Vatican and the Abortive Yugoslav Concordat of 1935–37.” In *Decisions and Diplomacy: Essays in Twentieth-Century International History*, eds. Dick Richardson and Glyn Stone, 111–128. London: Routledge.
- Lubardić, Bogdan. 2011. „Justin Popović u Oksfordu: između romantizovanih činjenica i činjenice romantizma.” *Srpska teologija u dvadesetom veku: istraživački problemi i rezultati*, 10: 75–197.
- Mačković, Dejan. 2009. „Svete tajne i eklisiologija u savremenom ekumenskom dijalogu.” U *Srpska teologija danas*, ur. Bogoljub Šijaković, 45–58. Beograd: PBF.
- Markovich, Slobodan. G. 2017. “Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War.” *Balkanica*, XLVIII: 143–190.
- Marković, Slobodan. 2006. *Grof Čedomilj Mijatović: Viktorijanac među*

- Srbima*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Marković, Slobodan. 2018. „Kulturni izaslanici Srbije u Velikoj Britaniji.” U *Istorija jedne utopije*. 100 godina od stvaranja Jugoslavije, 262–297. Beograd: Catena mundi.
- Nedić, Svetlana. 1995. „Sala mira.” *Godišnjak grada Beograda* 42: 123–132.
- Nikolić, Marko. 2008. „Ekumenizam, Ekumenski pokret i Srpska pravoslavna crkva.” *Religija i tolerancija* 6 (10): 93–120.
- Notare, Theresa. 2008. *A Revolution in Christian Morals: Lambeth 1930 – Resolution #15. History & Reception*. PhD diss. Catholic University of America.
- Palaret, Majkl. 1992. „Čovek koji je izgradio Englezovac – Fransis Makenzi u Beogradu (1876–1895).” *Istorijski časopis* 39: 137–164.
- Palmer, C. H. 1928. “Admission of Anglicans to Serbian Communion not without Precedent.” Last accessed on 02.12.2020. http://anglicanhistory.org/orthodoxy/serbian_communion1928.html
- Patelos, Constantin G. 1978. *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*. London: SCM.
- Pavlowitch, Stevan K. 1999. *A History of the Balkans, 1804–1945*. London/New York: Longman.
- Petković, Gordana. 2016. *Znameniti članovi porodice Ćirić iz Sremskih Karlovaca*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Radić, Radmila. 2011a. „Kalendarsko pitanje.” *Pešcanik*. Poslednji pristup 03.02.2021. <https://pecanik.net/kalendarsko-pitanje/>
- Radić, Radmila. 2011b. *Život u vremenima: patrijarh Gavrilo (Dožić) 1881–1950*, drugo prošireno i dopunjeno izdanje. Beograd: PBF.
- Radić, Radmila. 2018. *Vojislav Janić (1890–1944) sveštenik i političar*. Beograd: INIS
- Radić, Radmila. 2019. *Misija britanske Hrišćanske zajednice mladih ljudi u Kraljevini Jugoslaviji*. Beograd: INIS.
- Radić, Radmila. 2020. „Saradnja SPC sa ekumenskim organizacijama i Anglikanskom crkvom u prvoj polovini 20. veka.” U *Osam vekova autokefalije Srpske pravoslavne crkve I-II*, urs. Vladislav Puzović i Vladan Tatalović, 397–418. Beograd: PBF.
- Salter, A. T. J. 1920. “An Outline History of the Anglican & Eastern Churches Association.” Last accessed on 6 March 2021. <https://web.archive.org/web/20110903090518/http://www.aeca.org.uk/docs/AECA%20Outline%20History.pdf>.
- Škarovski, Mihail. 2012. „Konstantinopoljska patrijaršija i njeni odnosi sa Ruskom i Bugarskom pravoslavnom crkvom u periodu od

1917. do 1950.“ *Svetosavlje*. Poslednji pristup 21.01.2021. <https://svetosavlje.org/konstantinopoljska-patrijarsija-i-njeni-odnosi-sa-ruskom-i-bugarskom-pravoslavnom-crkvom-u-periodu-od-1917-do-1950/>
- True Orthodox Diocese of Western Europe. 2019. “The Patriarchal and Synodical Encyclical of 1920 – The Heresy Behind the Calendar Change”. Last accessed on 14 April 2021. <https://trueorthodox.eu/the-patriarchal-and-synodical-encyclical-of-1920-the-heresy-behind-the-calendar-change/>.
- Ware, Timothy. 1993. *The Orthodox Church*. New York: Penguin Books.
- Wingenbach, Gregory C. 1987. *Broken, Yet Never Sundered: Orthodox Witness and the Ecumenical Movement*. Brookline: MA: Holy Cross Orthodox Press.
- Živojinović, Dragoljub. R. 2001. „Ekumenizam: pokret za ujedinjenje crkava u Evropi dvadesetog veka.” *Bratstvo* 5: 63–73.

Radmila Radić*

The Institute for Recent History of Serbia,
Belgrade

SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND THE
ECUMENICAL MOVEMENT, 1918-1941**

Resume

The Serbian Orthodox Church was one of the founders of ecumenical movement. Apart from sincere supporters of ecumenical dialogue, there were also critics within her ranks, but SOC's reservations stemmed from the belief that this is a complex issue of dogmatic, legal, and disciplinary nature that should be resolved by all Orthodox Churches together. The SOC was involved in a variety of ecumenical organizations and movements, and it had representatives in a number of bodies that made significant contributions to Churches approaching. She maintained friendly relations with many Protestant denominations, particularly the Anglican Church. During the 1930s, initial hopes for Anglican and Orthodox church unity from the early 1920s proved unattainable. Both the Anglicans and the Orthodox were preoccupied with internal issues and disagreements. Cooperation has been put on hold for nearly ten years due to the Second World War.

Keywords: Serbian Orthodox Church, Ecumenical Movement, Kingdom of Yugoslavia, Interwar Period

* E-mail address: mandicr58@gmail.com.

** The article was created on the basis of the Agreement between the Institute of Recent History of Serbia and the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia on financing scientific research based on the Agreement on Realization and Financing of Scientific Research NIO in 2022 no. 451-03-68 / 2022-14 / 200016 dated February 4, 2022.

* Овај рад је примљен 14. јуна 2021. године, а прихваћен на састанку Редакције 9. јуна 2022. године.